

УДК 377.013.42 – 053.6 (477)

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГІВ ДО РЕАБІЛІТАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ДЕЗАДАПТОВАНИМИ ПІДЛІТКАМИ У ПРОФЕСІЙНИХ ЛІЦЕЯХ

Н.В. Глушко

Анотація. В результаті проведеного дослідження розглянуто зміст і форми підготовки педагогічних працівників до здійснення соціальної реабілітації дезадаптованих старших підлітків у Центрах професійної підготовки та соціальної реабілітації дезадаптованих підлітків при професійних ліцеях.

Ключові слова: соціальна реабілітація, підготовка педагогів до реабілітаційної діяльності, Центри професійної та соціальної реабілітації дезадаптованих підлітків при професійних ліцеях.

Аннотация. В результате проведенного исследования рассмотрено содержание и формы подготовки педагогов к осуществлению социальной реабилитации дезадаптированных старших подростков в Центрах профессиональной подготовки и социальной реабилитации дезадаптированных старших подростков при профессиональных лицеях.

Ключевые слова: социальная реабилитация, подготовка педагогов к реабилитационной деятельности, Центры профессиональной и социальной реабилитации дезадаптированных подростков при профессиональных лицеях.

Abstract. The study examined the content and form of teacher personnel to the rehabilitation of maladjusted older adolescents in training centers and social rehabilitation of maladjusted adolescents via professional colleges.

Keywords: social rehabilitation, training teachers in methods of rehabilitation, centers for vocational and social rehabilitation of maladjusted adolescents via professional colleges.

Постановка проблеми. Кризові умови сьогодення спонукають до пошуку шляхів вирішення гострої соціальної проблеми – дезадаптації старших підлітків, які внаслідок складних соціальних та особистісних проблем не в змозі адаптуватися до соціального середовища сім'ї та школи, залишають школу, бродяжать. Допомогти таким підліткам здобути базову середню та допрофесійну освіту і не стати на шлях злочинності можливо шляхом їх соціальної реабілітації в Центрах професійної підготовки та соціальної реабілітації проблемної молоді при професійних ліцеях. Проте значна частина педагогів професійних ліцеїв не готові до реабілітаційної діяльності і потребують додаткової теоретичної і практичної допомоги.

Аналіз останніх публікацій. Проблеми дезадаптації дітей і підлітків розглядалися у дослідженнях Л. Дзюбка, Л. Закутської, Н. Максимоваової, Л. Міщик, О. Новикова, І. Сабазнадзе, О. Фурмана та інших. Реабілітаційну діяльність з підлітками вивчали Б. Алмазов, С. Белічева, М. Вайзман, В. Вульф, А. Гордєєва, В. Доній, І. Зверєва, А. Капська, Л. Коваль, Т. Лях, А. Наточій, В. Нечипоренко, І. Пінчук, Р. Овчарова, С. Толстоухова, С. Хлебик, М. Чайковський та ін.

Аналізуючи питання підготовки педагогів до реабілітаційної діяльності варто зазначити, що певні аспекти даної проблеми були висвітлені І. Зверєвою, С. Коношенко, Г. Лактіоною, А. Міщенко, Л. Пундик, Р. Овчаровою. Формування готовності педагогів до реабілітаційної роботи з соціально дезадаптованими підлітками висвітлено в дисертаційному дослідженні С. Коношенко, проте

особливості підготовки педагогів до здійснення соціальної реабілітації дезадаптованих старших підлітків у професійних ліцеях потребують подальшого вивчення.

Мета статті – розглянути зміст і форми підготовки педагогічних працівників до здійснення соціальної реабілітації дезадаптованих старших підлітків у Центрах професійної підготовки та соціальної реабілітації дезадаптованих підлітків при професійних ліцеях.

Виклад основного матеріалу. Звертаючись до проблеми підготовки педагогів до здійснення соціальної реабілітації дезадаптованих старших підлітків, важливо враховувати їх характерні особливості: хронічна неуспішність у школі, опір педагогічному впливу вчителів і батьків, негативне ставлення до навчання, відчуження від сім'ї та школи, порушення емоційно-мотиваційної спрямованості, конфліктність у стосунках з ровесниками та педагогами, відсутність комунікативної культури, асоціальні прояви – все це унеможливує виконання ролі учнів, а тому вони залишають школу, не здобувши навіть базової середньої освіти.

Вирішення проблеми дезадаптації старших підлітків можливе шляхом їх соціальної реабілітації в Центрах професійної підготовки та соціальної реабілітації проблемної молоді при професійних ліцеях, яка передбачає здійснення комплексу педагогічних, соціальних, психологічних і медичних заходів, які б сприяли відновленню порушених соціальних зв'язків і відносин старших підлітків зі шкільним та сімейним середовищем, приведенню їх індивідуальної та колективної поведінки у відповідність із загально визнаними суспільними правилами і нормами, формуванню особистісних якостей, які б сприяли активній життєвій позиції та інтеграції в суспільство.

Саме в таких закладах дезадаптовані старші підлітки мають змогу здобути базову середню освіту та допрофесійну підготовку, з ними працюють вчителі-предметники, майстри виробничого навчання, надають допомогу в вирішенні різних особистісних проблем соціальні педагоги та психологи.

Слід зазначити, що педагоги професійних ліцеїв володіють досвідом роботи зі старшими підлітками, які мають невисокий рівень знань з навчальних дисциплін, оскільки саме такі підлітки є учнями професійних ліцеїв. Проте реабілітаційна діяльність передбачає роботу з підлітками, які мають не лише низькі навчальні досягнення, а й пережили складні життєві ситуації, проживають у неблагонадійних сім'ях, мають проблеми в спілкуванні з ровесниками та педагогами. Характерними особливостями їх поведінки є грубість, зневіра в своєму успішному майбутньому, озлобленість, а інколи й агресія. За результатами анкетування, бесід, проведених з педагогами професійних ліцеїв, ми переконалися, що 11% з них взагалі не бажають працювати з цією категорією підлітків, що свідчить про вкрай негативне ставлення до них; 35% вважають їх звичайними дітьми, що лише потребують особливого підходу, любові і поваги. Значна частина педагогів (54%) вказала на суттєві труднощі під час роботи з дезадаптованими старшими підлітками: це і проблеми в спілкуванні, високий рівень їх конфліктності, труднощі в проведенні уроків і залученні підлітків до навчальної діяльності, в налагодженні продуктивної співпраці з батьками, в організації спільної діяльності всіх служб, які працюють з підлітками. Педагоги вказали, що мають потребу в певних теоретичних знаннях і практичних вміннях з основ реабілітаційної діяльності, особливо це актуально для майстрів виробничого навчання, оскільки вони, у більшості випадків, не мають педагогічної освіти.

Враховуючи вищезазначені проблеми, програма підготовки педагогічних працівників до здійснення соціальної реабілітації дезадаптованих старших підлітків передбачає організацію цілеспрямованої роботи з педагогічним колективом, яка включає оволодіння педагогами Центру професійної підготовки і соціальної реабілітації проблемної молоді теорією та методикою соціальної реабілітації дезадаптованих старших підлітків, формування позитивної мотивації до здійснення цього виду діяльності, розвитку особистісних гуманістичних якостей педагогів.

Метою програми підготовки педагогів до здійснення соціальної реабілітації дезадаптованих підлітків є формування у педагогів системи особистісних і професійних якостей, які сприяють успішному здійсненню соціальної реабілітації дезадаптованих старших підлітків в умовах професійних ліцеїв. Основними завданнями програми є:

1. Ознайомити педагогів з особливостями дезадаптованих старших підлітків, цілями, змістом і методами їх соціальної реабілітації.
2. Сформувати у педагогів розуміння необхідності здійснення соціальної реабілітації дезадаптованих старших підлітків та позитивне ставлення до цього виду діяльності.
3. Розвивати у педагогів практичні уміння і навички реабілітаційної діяльності з цією категорією старших підлітків, враховуючи рівень їх дезадаптації.

Успішна реалізація вказаних завдань передбачає єдність теоретичної і практичної підготовки до реабілітаційної діяльності, сформованість ділових і особистісних якостей педагогів, наявності відповідних умінь і навичок.

Матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Теоретичні та методичні засади особистісно-професійного розвитку майбутнього вчителя» (м. Вінниця, 26-27 листопада 2014 р.)

Мотивація педагогів до реабілітаційної діяльності досить складна і неоднозначна. Безумовно, переважають мотиви професійної самореалізації та самоствердження, мотиви участі у важливій державній справі, мотиви, що передбачають особисту зацікавленість у позитивних результатах своєї праці. Проте найважливішим мотивом є глибока переконаність у необхідності цього виду діяльності, прояв гуманного ставлення до підлітків, бажання допомогти їм як професіонал, як громадянин, як людина.

Досить важливою складовою підготовки педагогів до реабілітаційної діяльності є їх емоційно-вольовий стан. Лише педагоги, які переконані в позитивних результатах соціальної реабілітації, розуміють всі труднощі цього виду діяльності і наполегливо прагнуть до успіху, цінують і поважають особистість підлітка, відкриті до спілкування з ним, доброзичливі, рішучі, зможуть допомогти дезадаптованим підліткам у вирішенні їхніх проблем.

Розпочинаючи реабілітаційну діяльність, педагоги мають розуміти, що основними принципами їх роботи мають стати:

- прийняття дитини, позитивне ставлення до неї, її індивідуальності незалежно від її поведінки;
- недопустимість насильницьких форм, методів і засобів навчання, виховання та реабілітації;
- організація спільної діяльності з усіма дорослими, що беруть участь у реабілітації дезадаптованого підлітка (медичні працівники, соціальні працівники, учителі, батьки й ін.);
- емоційне прийняття підлітка таким, яким він є;
- звернення не тільки до інтелектуальної сфери, а й до сфери особистості;
- повага до підлітка, віра в його здібності;
- розвиток довірливих відносин між педагогом і учнем;
- особистісна зацікавленість у створенні комфортного реабілітаційного середовища;
- здійснення індивідуального стилю спілкування [4, с. 52].

Слід зазначити, що здійснення соціальної реабілітації дезадаптованих підлітків неможливе без наявності у педагогів системи відповідних професійних знань, організаторських, комунікативних умінь і навичок. У процесі реабілітаційної діяльності особливої значущості набувають комунікативні вміння педагогів:

- уміння створювати умови для сприятливого соціально-психологічного клімату в групі;
- уміння використовувати демократичні форми педагогічного спілкування;
- уміння керувати власним емоційним станом;
- уміння устанавлювати спілкування з учнями на основі захоплення спільною творчою діяльністю, товариської прихильності;
- уміння орієнтуватися на учня як активного суб'єкта навчально-виховного процесу;
- уміння оцінювати стан соціальної адаптованості учнів, розпізнавати в їх поведінці узгодженість соціальних норм і переконань;
- уміння створювати умови для залучення учнів до соціальних цінностей, розвитку соціальних якостей [1, с. 65].

Слід наголосити, що вміння проявити емпатію до дезадаптованого старшого підлітка, поставити себе на його місце, зрозуміти його емоційний стан, прийняти його при всіх перевагах і недоліках та врахувати всі ці чинники в процесі реабілітації – є необхідними для педагога реабілітаційного центру.

Розглянемо головні аспекти підготовки педагогів до здійснення соціальної реабілітації дезадаптованих старших підлітків.

Здійснення соціальної реабілітації дезадаптованих підлітків неможливе без активізації самоосвіти педагогів шляхом ознайомлення з новинками науково-методичної літератури, матеріалами фахових періодичних видань, методичними посібниками. Так, саме з цією метою для фахівців Центру в методичному кабінеті ліцею організовується постійно діюча виставка новинок літератури, матеріалів конференцій, методичних розробок тощо.

Формуванню позитивної мотивації до реабілітаційної діяльності сприяє проведення з педагогічними працівниками циклу вправ «Мої цінності і ролі», «Цінності: особисті, професійні, громадські», «Бар'єри в моїй роботі», «Етичні норми в професійній діяльності», які розроблені в Програмі перепідготовки соціальних педагогів і соціальних працівників та адаптовані до нашого дослідження [3, с. 68-69].

Проведення вправи «Мої цінності і ролі» сприяє усвідомленню педагогами власної системи особистісних цінностей і їх впливу на професійну діяльність. Виконання вправи «Цінності: особисті, професійні, громадські» сприяє аналізу співвідношення особистих, професійних і громадських цінностей, можливого між ними конфлікту та його впливу на професійну діяльність. Усвідомленню

педагогами особистих якостей, переконань, поглядів, які перешкоджають реабілітаційній діяльності, допомагає вправа «Бар'єри в моїй роботі». Логічним завершенням циклу вправ є визначення основних етичних норм у реабілітаційній діяльності педагогів: повага до підлітків та їх батьків, конфіденційність у вирішенні проблем, професійна відповідальність за якість роботи, необхідність постійного професійного зростання тощо.

З метою поглиблення знань педагогів про причини, форми, прояви, наслідки дезадаптації старших підлітків, ознайомлення педагогів з методами діагностики, з умовами і формами проведення тестування, опитування, бесід проводиться науково-практичний семінар «Дезадаптація старших підлітків як важлива соціально-педагогічна проблема. Причини, прояви, наслідки. Методи діагностики». Діагностика причин дезадаптації розглядається в системі: старший підліток – сім'я, старший підліток – школа, старший підліток – група ровесників. Особлива увага звертається на вивчення шкільних причин дезадаптації старших підлітків, причин, що призвели до надзвичайно низького рівня навчальних досягнень і відчуження від школи.

Проведення науково-методичного семінару «Соціальна реабілітація старших підлітків як вид соціально-педагогічної діяльності. Принципи, види, етапи реабілітації. Основні методи здійснення» передбачає надання ґрунтовної теоретичної підготовки педагогам з питань соціальної реабілітації шляхом залучення до його проведення викладачів вищих навчальних закладів. Педагоги ознайомлюються з історією створення та напрямками діяльності реабілітаційних закладів, основними завданнями соціальної реабілітації дезадаптованих старших підлітків та умовами і методами її проведення.

Організація засідання круглого столу «Механізми взаємодії різних суб'єктів реабілітаційного процесу (кримінальна міліція у справах дітей, лікарі, Київський міський центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та інші) з розробки й реалізації механізмів соціальної реабілітації дезадаптованих старших підлітків. Координація дій» передбачає зустріч педагогів Центру з представниками служби кримінальної міліції у справах дітей та Інспекції у справах неповнолітніх, спеціалістами Київського міського центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, лікарями, викладачами вищих навчальних закладів, членами батьківського комітету, представниками базових підприємств з метою координації дій і вироблення позитивних механізмів взаємодії. До початку проведення семінару його учасникам пропонується підготувати власне бачення вирішення проблеми дезадаптації старших підлітків, яке виноситься на колективне обговорення та враховується при підготовці програми спільних дій всіх суб'єктів реабілітаційного процесу.

До проведення семінару-тренінгу «Роль класних керівників у процесі здійснення соціальної реабілітації дезадаптованих старших підлітків» залучаються класні керівники, психолог та соціальний педагог ліцею з метою акцентування уваги на особливій ролі класного керівника в процесі соціальної реабілітації. Саме класний керівник зобов'язаний знати індивідуальні особливості підлітків, сприяти виявленню і реалізації їх творчих нахилів і талантів, спонукати, «надихати» до певного виду діяльності. Він повинен вміти вислухати, зрозуміти, співпереживати, переконати. Підготовлені психологом проблемні ситуативні завдання вирішуються в ході колективного обговорення і стосуються особливостей підліткового віку, сприяють пошуку способів уникнення конфліктів з підлітками та налагодженню взаємодії з ними, пошуку ефективних методів створення позитивного мікроклімату в групі, виявленню формальних і неформальних лідерів і організації взаємодії з ними.

Проведення семінару «Роль майстрів виробничого навчання в процесі соціальної реабілітації дезадаптованих старших підлітків» сприяє наданню психолого-педагогічної допомоги майстрам виробничого навчання, які є суб'єктами реабілітаційної діяльності. На семінарі акцентується увага на особливій ролі майстрів у процесі здійснення соціальної реабілітації, тому що саме вони допомагають самореалізації підлітків у трудовій діяльності, сприяють формуванню їх трудових навичок і професійному самовизначенню. Проте дезадаптовані підлітки в майстрах вбачають своїх наставників у вирішенні не лише професійних проблем, а й життєвих, а тому майстер для них – це значущий дорослий, який є авторитетом у трудовій діяльності, в спілкуванні, в дотриманні здорового способу життя. В ході проведення семінару значна увага приділяється пошуку механізмів творчої взаємодії майстрів виробничого навчання з вчителями-предметниками, що передбачає вивчення можливостей проведення бінарних уроків спільно з вчителями фізики, хімії, біології, математики з метою застосування отриманих на уроці знань під час виробничого навчання.

Засідання круглого столу «Механізми успішної взаємодії педагогів і сім'ї в організації й здійсненні реабілітаційного процесу» сприяє пошуку шляхів ефективної взаємодії педагогів і батьків з метою налагодження взаєморозуміння та партнерських стосунків у процесі соціальної реабілітації дезадаптованих старших підлітків. Особлива увага приділяється вмінню педагогів вести бесіди з

батьками на принципах партнерства, зацікавленості долею підлітків і позитивним вирішенням проблем, вказується на недопустимість грубощів, звинувачень, приниження гідності дитини та батьків. Закономірним підсумком засідання круглого столу є надання практичних порад педагогам у роботі з батьками дезадаптованих підлітків.

Заслугує на увагу використання тренінгових технологій у процесі підготовки педагогів до здійснення соціальної реабілітації. Зокрема, проведення тренінгу «Конфлікт» сприяє розвитку комунікативних умінь педагогів, їх ознайомленню з способами поведінки у конфліктній ситуації та продуктивному розв'язанню конфлікту [2, с. 295].

Слід відмітити, що крім групових форм роботи особлива увага приділяється індивідуальним формам роботи з вчителями-предметниками та класними керівниками. До індивідуальних форм роботи з педагогічними працівниками належить організація постійно діючого консультативного центру, діяльність якого сприяє наданню допомоги фахівцям центру в різних кризових, нестандартних ситуаціях та ситуаціях, які виходять за межі їх професійної компетентності.

З метою підвищення науково-методичного рівня педагогів та ознайомленню їх з кращими педагогічними надбаннями проводиться тиждень педагогічної майстерності педагогів, під час якого відбувається обмін досвідом з питань методики проведення уроків, активізації пізнавальної діяльності дезадаптованих підлітків, організації з ними індивідуальної роботи з метою ліквідації прогалин у знаннях під час уроків і в позаурочний час тощо. Закономірним підсумком методичної роботи є організація тематичних виставок, участь у роботі науково-методичних конференцій, опублікування матеріалів у фахових виданнях тощо.

Безумовно, здійснивши підготовку педагогічних працівників до реабілітаційної діяльності, слід враховувати її складність і напруженість, коли педагог одночасно виконує різні види роботи, кожний день зустрічається зі складними дитячими проблемами, а подекуди і горем, має ненормований робочий день, невисокий заробіток – все це спричинює зростання напруги, втоми, як наслідок, емоційне вигорання педагогів. З метою відпочинку, встановлення психологічної рівноваги організовується кабінет психологічного розвантаження, де педагог може перепочити, заспокоїтись, переключитись на інший вид діяльності. Застосування фітотерапії, музики, приємного естетичного оформлення є умовою його психологічного розвантаження.

З метою прогнозування, корекції дій і підведення підсумків реалізації програми соціальної реабілітації дезадаптованих старших підлітків, обміну досвідом проводяться спільні засідання круглого столу за участю адміністрації ліцею, батьківського комітету, фахівців інших професійних ліцеїв на тему «Соціальна реабілітація дезадаптованих старших підлітків: пошуки і знахідки».

Висновки. На підставі вищесказаного ми вважаємо, що підготовлений до реабілітаційної діяльності педагог розуміє проблеми дезадаптованих старших підлітків і знає їх вікові особливості, розуміє мету, завдання реабілітаційної діяльності і застосовує отримані знання на практиці: вміє виявляти і розвивати індивідуальні творчі здібності і нахили підлітків у процесі реабілітаційної діяльності; вміє налагоджувати позитивне спілкування з ними на основі взаєморозуміння, довіри та партнерства; вміє нестандартно творчо організовувати навчальні заняття і виховні заходи для старших підлітків, спираючись на їх позитивні якості, зацікавивши їх в позитивному кінцевому результаті; сприяє особистісному та творчому розвитку підлітків. Духовно-моральними якостями педагога реабілітаційного Центру є гуманізм, альтруїзм, доброта, порядність, чесність, безкорисливість, толерантність і тактовність.

Література

1. Ключан Ю. В. Педагогічні умови соціальної адаптації учнів професійно-технічних навчальних закладів: дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.05 / Ключан Юлія Вікторівна. – Х., 2009. – 245 с.
2. Панфилова А. П. Игротехнический менеджмент. Интерактивные технологии для обучения и организационного развития персонала / А. П. Панфилова. - СПб : ИВЭСЭП «Знание», 2003.- 536с.
3. Професійна етика соціального педагога і працівника. Етика і цінності роботи по опіці і піклуванню // Практична психологія та соціальна робота. – 2008. – №6. – с. 68-69.
4. Скребець О. Особистісно орієнтований підхід у роботі із соціально дезадаптованими неповнолітніми: з досвіду роботи / О. Скребець, Т. Дем'яненко // Рідна школа. – 2009. – № 5-6. – С. 51-53.